

Pol Bouls

OKO

Pre deset ili dvanaest godina u Tanger se doselio čovek kojem bi bilo pametnije da nije dolazio. To što mu se dogodilo nikako nije bila njegova krivica, bez obzira na aluzije koje su šapatom razmenjivali anglofoni stanovnici. Ti ljudi često reaguju slično kao i određene primitivne grupe: kad nesreća snađe nekog njihovog, ostali se složno suzdržavaju da mu ponude pomoć, te naprosto sede i posmatraju, sigurni da je ta osoba sama sebi navukla nevolju za vrat. Takav pojedinac postajao je tabu i nije mu se moglo pomoći. U slučaju ovog konkretnog čoveka, pretpostavljam da mu niko i ne bi pružio preteranu utehu; ipak, tiha osuda, izazvana njegovom lošom srećom, sigurno je učinila da još teže podnese poslednje mesece života.

Zvao se Dankan Marš i pričalo se da je iz Vankuvera. Nikad ga nisam video, niti znam ikog ko može da tvrdi da ga je video. U trenutku kad je njegova priča dospela do krugova s koktel-zabava, već je bio mrtav, a neodgovorniji građani dali su sebi slobodu da udovolje sopstvenoj sklonosti ka tvorenju mitova.

Došao je sam u Tanger, iznajmio je nameštenu kuću na padinama Džama el Mokre – u to vreme, takve kuće su se lako nalazile i bile su, takođe, jeftine – i ubrzo unajmio marokanskog tinejdžera kao noćnog čuvara. Kuća je dolazila s kuvaricom i baštovanom koji su živeli u njoj, ali su oboje dobili otkaz; kuvaricu je zamenila žena dovedena na predlog noćnog čuvara. Nedugo potom Marš je osetio prve simptome bolesti probavnog trakta koji su s mesecima postajali sve gori. Lekari u Tangeru posavetovali su ga da ode u London. Dva meseca u tamošnjoj bolnici donekle su mu pomogla. Međutim, nije dobio jasnu dijagnozu, pa je pao u krevet kad se vratio u Tanger. Naposljetku je avionom na nosilima prebačen u Kanadu, gde je ubrzo po dolasku preminuo.

U svemu tome nije bilo ničeg neobičnog; pretpostavljalo se da je Marš bio još jedna žrtva domaćih radnika koji su pribegavali sporom trovanju. Bilo je nekoliko takvih slučajeva u Tangeru za pet decenija koliko sam proveo tamo. Svaki put se govorilo da je evropska žrtva sama kriva budući da je podstakla prisan odnos sa slugom. Ljudima spolja čini se čudno što se niko nikad nije zainteresovao za te slučajeve i započeo istragu da se utvrdi krivac, premda u potpunom odsustvu dokaza takav pokušaj i nema svrhe.

Dve pojedinosti upotpunjavaju ovu priču. U nekom trenutku, tokom bolesti, Marš je ispričao jednom poznaniku za aranžman koji je napravio kako bi obezbedio finansij-sku pomoć svom noćnom čuvau u slučaju da on bude prinuđen da napusti Maroko; dao mu je pismo overeno kod notara u tu svrhu, ali navodno momak nikad nije ni pokušao da podnese zahtev. Druga novost je došla od dr Halsija, lekara koji se postarao da se Marš preveze od kuće do aerodroma. Ta poslednja informacija je, bar za mene, udahnula život celoj priči. Prema lekarevim rečima, Maršovi tabani bili su sistematski izbrazdani dubokim rezovima u vidu primitivnih šara; zaseci su bili sveži, ali je došlo i do infekcije. Dr Halsi je pozvao kuvaricu i čuvara: bili su zaprepašćeni i preneraženi kad su videli stopala svog poslodavca i nisu mogli da objasne poreklo te unakaženosti. Nekoliko dana na-

kon Maršovog odlaska, prvobitni kuvarica i baštovan su se vratili u kuću pošto su drugo dvoje već otišli.

Sporo trovanje je bilo sasvim tipično, naročito u svetlu Maršove informacije o njegovoj brizi za dobrobit mladića, ali nožem usečene linije na stopalima nekako su narušavale sve kombinacije motiva koje su ljudima padale na pamet. Razmišljao sam o tome. Nije bilo sumnje da je momak kriv. Ubedio je Marša da se ratosilja kuvarice koja je bila u kući, iako je nastavila da dobija platu, i nagovorio ga da zaposli drugu ženu (vrlo verovatno iz svoje porodice) da mu kuva. Proces trovanja traje mnogo meseci kako bi ostao neprimećen, i niko nije u boljem položaju da ga sprovede od same kuvarice. Očigledno je znala za finansijski aranžman između Marša i mladića i očekivala je svoj deo. U isto vreme, krstovi i krugovi urezani na tabanima bili su neobjašnjivi. Spori trovač je strpljiv, pažljiv, metodičan; glavne brige su mu da doza uvek ima efekta i da ne ostaju vidljivi tragovi. Razmetljivost mu je nepoznata.

Došlo je vreme kad ljudi više nisu pričali priču o Dankanu Maršu. I ja sam ređe razmišljao o njoj budući da više nisam imao potencijalnih hipoteza na raspolaganju. Jedne večeri, otprilike pre pet godina, izvesni Amerikanac koji živi ovde saopštio mi je novost da je pronašao Marokanca koji tvrdi kako je bio Maršov noćni čuvar. Čovek se zvao Larbi; bio je konobar u malom restoranu „Le Fin Bec”, smeštenom u nekoj od sporednih ulica. Navodno je loše govorio engleski, ali ga je razumeo bez poteškoća. Tu informaciju sam dobio, kako je rekao Amerikanac, ako je od ikakve koristi, odnosno u slučaju da osetim potrebu da je upotrebim.

Vrteo sam je u mislima i jedne noći, nekoliko nedelja kasnije, otišao u restoran da lično vidim Larbija. Lokal je imao prigušeno osvetljenje i bio pun Evropljana. Posmatrao sam trojicu konobara. Nisu se razlikovali; nosili su široke, crne brkove, plave farmerke i sportske košulje. Dobio sam jelovnik; jedva sam ga pročitao, čak i pod direktnim odsjajem sitne stone lampe. Kad se vratio onaj koji mi ga je doneo, tražio sam Larbija.

Uzeo mi je meni iz ruke i otišao. Trenutak kasnije stigao je drugi član trojke, stao kraj mene i dao mi jelovnik koji je držao pod miškom. Naručio sam na španskom. Kad mi je doneo supu, promrmljao sam kako me je iznenadilo što sam ga zatekao da tu radi. Prenuo se; video sam da me se pokušava setiti.

„Zašto ne bih radio ovde?” Govorio je ravnim glasom, ne menjajući intonaciju.

„Naravno! Zašto ne bi? Samo sam pomislio da dosad već imaš bazar ili nekakvu radnju.”

Nasmejao se prezrivo. „Bazar!”

Kad je doneo naredno jelo, izvinio sam mu se što se petljam u njegove lične stvari. Ali me je zanimalo, rekao sam, zato što sam nekoliko godina živeo u uverenju da je primio nasledstvo od jednog engleskog gospodina.

„Mislite na senjora Marša?” Napokon je gledao širom otvorenih očiju.

„Da, tako se zvao. Nije ti dao pismo? Svojim prijateljima je rekao da jeste.”

Pogledao je iznad mene i rekao: „Dao mi je pismo.”

„Jesi li ga ikad pokazao nekome?” Nisam bio taktičan, ali ponekad je bolje gađati direktno u metu.

„Zašto? Kakve koristi imam od toga? Senjor Marš je mrtav.” Odmahnuo je glavom da stavi tačku na razgovor i otišao do drugog stola. Kad sam pojeo karamel- -krem, većina gostiju već je bila otišla, a restoran je delovao još mračnije. Ponovo je došao da pita da li želim kafu. Tražio sam račun. Kad ga je doneo, rekao sam mu da bih veoma voleo da vidim pismo ako ga još ima.

„Dodite sutra naveče ili bilo koje več, pa ću vam ga pokazati. Kod kuće mi je.”

Zahvalio sam mu i obećao da ću se vratiti za dva-tri dana. Bio sam zbunjen kad sam izašao iz restorana. Bilo je očigledno da Labri ne smatra sebe krivim za muke Dankana Marša. Kad sam, nekoliko noći kasnije, video taj papir, više mi ništa nije bilo jasno.

Nije to bilo pismo, već *papier timbré* kakav se mogao naći kod prodavaca duvana. Na njemu je, jednostavno, pisalo:

Poštovani,

Ja, Dankan Vajtlou Marš, ovim pristajem da uplaćujem sumu od stotinu funti na račun Larbija Lairinija, svakog prvog u mesecu, dokle god sam živ.

Bilo je potpisano i overeno kod notara uz prisustvo dva marokanska svedoka, na dan 11. jun 1966. Dok sam mu ga vraćao, rekao sam: „I nikad ti nije poslužilo.”

Slegnuo je ramenima i vratio papir u novčanik. „Kako bi moglo? Čovek je umro.”

„Šteta.”

„Suerte.” U marokanskoj upotrebi, ta reč znači *sudbina*, a ne puka sreća.

U tom trenutku sam mogao nastaviti da ga pritiskam, da ga pitam ima li ikakvu predstavu o uzroku Maršove bolesti, ali sam želeo malo vremena da razmislim o tome što sam upravo saznao. Dok sam ustajao da pođem, rekao sam: „Žao mi je što se tako ispostavilo. Vratću se za nekoliko dana.” Ispružio je ruku i prihvatio sam je. Nisam ništa planirao tad. Mogao sam se vratiti uskoro, a mogao sam i da se nikad ne vratim.

Dokle god sam živ. Ta fraza mi je odzvanjala u ušima nekoliko nedelja. Marš ju je verovatno tako sročio kako bi je tangerski *adoul*, odnosno notari, u potpunosti razumeli budući da su na kraju kitnjasto potpisali dokument; ipak, nisam mogao da ne tumačim te reči na melodramatičan način. Za mene je taj dokument predstavljao ozvaničenje ugovora koji je već postojao između gospodara i slugu: Marš je želeo uslugu noćnog čuvara, a potonji je pristao da je pruži. Nije bilo ničeg na osnovu čega bih zasnovao takvu pretpostavku, ali smatrao sam da sam na pravom tragu. Postepeno sam poverovao da ću, ukoliko budem mogao da razgovaram s noćnim čuvarom, na arapskom, u samoj kući, dospeti u položaj da sve jasnije sagledam.

Jedne večeri sam otišao u „Le Fin Bec” i, ne sedajući za sto, pokazao rukom Larbiju da nakratko izađe. Tamo sam ga pitao da li bi mogao saznati je li trenutno zauzeta kuća u kojoj je senjor Marš živeo.

„Tamo sad niko ne živi.” Zastao je i dodao: „Prazna je. Znam čuvara.”

Bio sam odlučio, uprkos svom nedostatnom arapskom, da mu se obratim na njegovom jeziku, pa sam rekao: „Vidi. Voleo bih da pođem s tobom do kuće i da vidim gde se sve odigralo. Daću ti petnaest hiljada franaka za trud.”

Iznenadio se kad je čuo arapski; onda mu se na licu ukazalo zadovoljstvo. „Ne bi smeo da pušta nikoga u kuću”, rekao je.

Dao sam mu tri hiljade franaka. „Dogovori se s njim. A petnaest je za tebe kad izađemo iz kuće. Možemo li da odemo u utorak?”

Ta kuća je bila sagrađena, rekao bih, tokom pedesetih, kad je još bila moguća kvalitetna gradnja. Bila je valjano uvučena u brdo, a u pozadini ju je natkrivala šuma. Morali smo da se popnemo uz tri niza stepenica u dvorištu da bismo stigli do ulaza. Škiljavi čuvar iz oblasti Džbala, u smeđoj *dželabi*, pomno je ispratio svaki naš korak, sumnjičavo motreći na mene.

Iznad se pružala široka terasa, s pogledom na jugoistok, povrh grada i planina. Iza terase se završavao travnjak u senci, na mestu gde je počinjala šuma. Dnevna soba je bila velika i svetla, sa francuskim vratima kroz koja se izlazilo na travnjak. U vazduhu se osetio težak vonj vlažnih zidova i memle. Obuzelo me je apsurdno ubeđenje da ću upravo sad razumeti sve; primetio sam da mi se dah ubrzao. Nabasali smo na trpezariju. Iza nje se nalazio hodnik, kao i soba u kojoj je spavao Marš, s navučenim kapcima i mračna. Široko vijugavo stepenište vodilo je naniže ka još dve spavaće sobe i nastavljalo da se spušta u spirali do kuhinje i soba za posluđu. Iz kuhinje se izlazilo na unutrašnje dvorište popločano peščanicom, gde je visoki filodendron pokrivao zidove.

Larbi je pogledao napolje i odmahnuo glavom. „Tu su počeli svi problemi”, rekao je sumorno.

Otvorio sam vrata i seo na klupu od kovanog gvožđa na suncu. „Unutra ima vlage. Da ostanemo napolju?”

Čuvar nas je napustio i zaključao kuću. Larbi je lagodno čučao pokraj klupe.

Ne bi bilo nikakvih problema, rekao je, da je Marš bio zadovoljan Jasminom, kuvaricom čija je plata bila obuhvaćena rentom. Ali ona je bila aljkava i loše je kuvala. Zamolio je Larbija da pronađe novu kuvaricu.

„Unapred sam mu rekao da ta Merijam ima malu devojčicu i da je ponekad može ostaviti kod prijatelja, a da će ponekad morati da je dovodi kad dolazi na posao. Rekao je da nema veze, samo da bude tiha.”

Ta žena je dobila posao. Dva-tri dana nedeljno dolazila je s ćerkom, koja se igrala u unutrašnjem dvorištu gde ju je majka mogla videti. Marš se od početka žalio da je bučna. Neprestano je slao poruke Merijam u kuhinju, zahtevajući da se dete smiri. A onda je, jednog dana, tiho prošao iza kuće i sišao do unutrašnjeg dvorišta. Spustio se četvoro-noške, uneo se u lice devojčici i tako se narogušio da je ona počela da vrišti. Kad je Merijam izletela iz kuhinje, ustao je nasmejan i otišao. Devojčica je nastavila da vrišti i rida u čošku kuhinje sve dok je Merijam nije odvela kući. Te noći, dok je i dalje jecala, dobila je visoku temperaturu. Nekoliko nedelja lebdela je između života i smrti, a kad je napokon prebrodila tu opasnost, više nije mogla da hoda.

Merijam, koja je zarađivala relativno dobro, posavetovala se s brojnim *fakihima*. Svi su se složili da je dete žrtva zlog „oka”; bilo je jednako jasno da je to učinio nazarećanin za kojeg je radila. Rekli su joj da mora, objasnio je Larbi, dati Maršu izvesne supstance, koje će naposletku omogućiti da se skine kletva s devojčice. To je bilo neizostavno potrebno, rekao je, i pogledao me ozbiljno. Čak i da je senjor pristao da ukloni „oko” (naravno

da mu ga ona nikad ne bi spomenula), ne bi mogao. To što mu je dala nije mu moglo naučiti; bilo je to sredstvo koje ga je samo opuštalo tako da, kad dođe trenutak da se kletva skine, Marš nema nikakve primedbe.

U jednom trenutku Marš se poverio Larbiju kako sumnja da mu Merijam ubacuje sredstva za uspavljivanje u hranu i preklinjao ga da obrati pažnju. Odredba u korist Larbija potpisana je kao podstrek da mladić pruži aktivnu podršku Maršu. Budući da je smatrao kako su smese kojima Merijam kljuka gospodara relativno bezopasne, Larbi ga je umirio i pustio kuvaricu da mu daje doze svojih preparata.

Umorivši se od čučanja, Larbi je najednom ustao i prošetao tamo-amo, pažljivo stajući nasred svake ploče od peščanika. „Kad je morao da pođe u bolnicu u London, rekao sam joj: 'Sad se razboleo zbog tebe. Zamisli ako se ne vrati? Nikad nećeš razrešiti kletvu.' Zabrinula se. 'Učinila sam šta sam mogla', rekla je. 'Sad je sve u Alahovim rukama.'”

Kad se Marš vratio u Tanger, Larbi je navalio da Merijam brzo okonča celu stvar, sad kad je imala toliko sreće da se gospodar vrati. Razmišljao je, rekao je, da bi za senjorevo zdravlje bilo bolje ako se njen tretman uskoro okonča.

Nisam mu postavljao pitanja dok je pričao; trudio sam se da mi lice bude sasvim bezizražajno, smatrajući da će začutati ako primeti i najmanji znak neslaganja. Sunce je već bilo zašlo iza drveća i u dvorištu je bilo prohladno. Silno sam želeo da ustanem i prošetam kao on, ali pomislio sam da bi ga čak i to moglo prekinuti. Jednom kad stane, tok njegove priče možda se neće nastaviti.

Ubrzo je Maršu bilo gore nego ikad, bolovi su mu razdirali abdomen i bubrege. Ležao je u krevetu, a Larbi mu je donosio hranu. Kad je videla da više ne može ustati iz kreveta, čak ni otići u toalet, Merijam je odlučila da je vreme da raskine kletvu. Iste noći kad je jedan *fakih* održao obred u njenoj kući u prisustvu obogaljenog deteta, četiri Merijamina rođaka došla su u Džama el Mokru.

„Kad sam ih video kako dolaze, seo sam na motor i otišao u grad. Nisam želeo da budem tu dok to rade. Nije imalo nikakve veze sa mnom.”

Stajao je mirno i trljao šake. Čuo sam kako se podiže jugozapadni vetar u krošnjama; bilo je to doba popodneva. „Dođite da vam nešto pokažem”, rekao je.

Popeli smo se stepenicama iza kuće i izašli na terasu natkrivenu pergolom. Iza se pružao travnjak i zid stabala.

„Bio je veoma bolestan naredna dva dana. Neprestano me je molio da pozovem onog engleskog lekara.”

„Zar nisi?”

Larbi je stao i pogledao me. „Morao sam prvo sve da počistim. Merijam nije htela ni da ga dodirne. U to vreme je padala kiša. Sav je bio umazan blatom i krvlju kad sam se vratio i pronašao ga. Sutradan sam ga okupao i promenio mu posteljinu. Očistio sam i kuću jer su uneli blato kad su ga nosili. Hajde... Videćete gde su ga morali odneti.”

Prešli smo preko travnjaka i prošetali visokom travom na obodu šume. Staza je vodila desno kroz zamršeno šipražje; pratili smo je, a onda smo prešli preko krupnog kamena i palih debala, sve dok nismo došli do starog kamenog bunara. Nagnuo sam se preko bunarskog kamenog zida i u dubini video okruglo parče neba.

„Morali su ga dovući čak dovde, razumete, i onda su ga čvrsto držali iznad bunara dok su mu urezivali znakove na tabane, tako da krv kaplje u vodu. Ne sme da ode sa strane, izvan bunara. I morali su da urežu iste simbole kakve je *fakih* crtao na papiru za devojčicu. To nije lako po mraku i kiši. Ali su uspeli. Video sam rezove kad sam ga kupao.”

Obazrivo sam ga pitao da li je ustanovio nekakvu vezu između svega toga i Maršove smrti. Prestao je da zuri u zid i okrenuo se. Krenuli smo prema kući.

„Umro je jer mu je kucnuo čas.”

A da li je kletva skinuta, pitao sam ga. Da li je dete prohodalo posle toga? Larbi nikad nije saznao jer se Merijam nedugo potom preselila u Kenitru kod sestre.

Dok smo sedeli u automobilu i vozili se natrag u grad, predao sam mu novac. Gleđao ga je nekoliko trenutaka pre nego što ga je tutnuo u džep.

Ostavio sam ga u gradu blago razočaran; shvatio sam da sam ne samo očekivao već sam zapravo priželjkivao da pronađem nekoga kome se može pripisati krivica. Šta čini jedan zločin? Nije bilo umišljaja – samo je jedna majka bauljala po mraku drevnog neznana. Razmišljao sam o tome dok sam se taksijem vraćao kući.

(S engleskog preveo Igor Cvijanović)